

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

SOME ISSUES OF PROTECTING PRIVATE PROPERTY RIGHTS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Бойченко Р.С., аспірант кафедри цивільного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті досліджено сучасний стан правового захисту приватної власності фізичних та юридичних осіб в Україні в умовах воєнного стану. Автор здійснює комплексний аналіз правових механізмів, передбачених Конституцією України, національним цивільним і спеціальним законодавством, а також практикою застосування положень у період дії особливого правового режиму. Особлива увага приділяється оцінці ефективності адміністративних процедур надання компенсації за знищене або пошкоджене майно, зокрема у межах дії Постанови Кабінету Міністрів України № 947 та Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна...».

Обґрунтовано, що існуючі механізми компенсації втраченого майна є обмеженими за сферою дії (охоплюють переважно лише житло), фрагментарними у регулюванні та недостатньо ефективними в умовах широкомасштабної збройної агресії. У роботі здійснено аналіз судової практики Верховного Суду та конституційної юриспруденції щодо відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок бойових дій. Автор також залучає положення міжнародного права, зокрема практику Європейського суду з прав людини, та проводить порівняльно-правовий аналіз із досвідом Хорватії, Грузії та Ізраїлю, які створили функціональні моделі захисту власників в умовах збройних конфліктів.

За результатами дослідження обґрунтовано необхідність запровадження оновленої концепції правового захисту власності в умовах воєнного стану, яка включає: розширення категорій майна, що підлягає компенсації; цифровізацію процесів фіксації втрат; створення національного компенсаційного фонду; удосконалення процедур доступу до судового захисту та запровадження системного міжвідомчого механізму координації. У статті сформульовано низку пропозицій щодо реформування законодавства, спрямованих на підвищення ефективності захисту права приватної власності в надзвичайних обставинах.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, фізичні особи, речові права, право власності, власність, право приватної власності, захист цивільних прав, захист права власності, воєнний стан, війна.

The article examines the current state of legal protection of private property of individuals and legal entities in Ukraine under martial law. The author conducts a comprehensive analysis of the legal mechanisms provided for by the Constitution of Ukraine, national civil and specific legislation, as well as the practice of applying the provisions during the period of special legal regime. Particular attention is paid to assessing the effectiveness of administrative procedures for providing compensation for destroyed or damaged property, in particular within the framework of Resolution No. 947 of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Law of Ukraine "On the Transfer, Compulsory Alienation or Seizure of Property...".

It is justified that the existing mechanisms for compensation for lost property are limited in scope (covering mainly housing), fragmented in regulation, and insufficiently effective in the context of large-scale armed aggression. The paper analyzes the case law of the Supreme Court and constitutional jurisprudence on compensation for damage caused by hostilities. The author also draws on international law, in particular the practice of the European Court of Human Rights, and conducts a comparative legal analysis with the experience of Croatia, Georgia, and Israel, which have created functional models for protecting owners under armed conflicts.

The study substantiates the need to introduce an updated concept of legal protection of property under martial law, which includes: expanding the categories of property subject to compensation; digitizing the processes of recording losses; creating a national compensation fund; improving procedures for access to judicial protection; and introducing a systematic interagency coordination mechanism. The article formulates a set of proposals for reforming legislation aimed at improving the effectiveness of private property rights protection in emergency situations.

Key words: civil law, civil legislation, civil law relations, individuals, property rights, ownership rights, property, private property rights, protection of civil rights, protection of property rights, martial law, war.

Вступ. Одним із ключових прав людини, закріплених як на національному, так і на міжнародному рівні, є право приватної власності. У правовій системі України інститут власності посідає особливо важливе місце, виконуючи не лише економічну, але й соціальну, політичну та культурну функцію. Для кожного громадянина власність є засобом реалізації особистої свободи, джерелом життєзабезпечення, основою соціального статусу та гарантією автономії в межах правового порядку. З точки зору публічного інтересу, інститут власності є базовим елементом функціонування ринкової економіки, а також інструментом стабілізації суспільних відносин.

Сучасні реалії функціонування правової системи України ускладнюються тривалим збройним конфліктом, що супроводжується введенням особливого правового режиму – воєнного стану. Його встановлення, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», допускається у разі збройної агресії, загрози нападу або небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності України [1]. Воєнний стан зумовлює розширення повноважень органів державної влади, військового командування та органів місцевого самоврядування, а також передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, включаючи право власності.

Стаття 41 Конституції України встановлює, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а примусове відчуження майна допускається виключно в умовах суспільної необхідності та за умови повного відшкодування його вартості. Особливе положення передбачено для періоду воєнного або надзвичайного стану, коли можливе тимчасове вилучення майна з подальшим відшкодуванням [2].

З огляду на зазначене, виникає низка важливих теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних із захистом права приватної власності фізичних осіб у період воєнного стану, зокрема: визначення меж допустимого втручання держави у сферу приватної власності; правова природа та умови реалізації публічного інтересу в конфлікті з приватними правами; особливості виникнення та реалізації цивільно-правових зобов'язань у контексті обмежень і пошкодження майна; гарантії відновлення порушеного права та забезпечення справедливого відшкодування.

Зважаючи на важливість забезпечення балансу між публічним інтересом та індивідуальними правами в умовах надзвичайної правової ситуації, тема захисту права власності фізичних осіб у період воєнного стану набуває особливої актуальності. Вона потребує глибокого науково-правового аналізу та розробки ефективних механізмів нормативного та судового захисту майнових прав.

Виклад основного матеріалу. Інститут приватної власності є однією з фундаментальних засад правової держави та ключовою складовою конституційного ладу України. Це право визнається невід'ємним і таким, що безпосередньо пов'язане з реалізацією особистої свободи, економічної ініціативи та соціального самозабезпечення. У ст. 41 Конституції України проголошено: «...ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним» [2]. У цьому положенні закріплено базовий принцип – недоторканність власності, яка може бути обмежена виключно з дотриманням суворих умов законності, пропорційності та компенсаційності.

З початком збройної агресії проти України держава змушена була запровадити особливий правовий режим – воєнний стан, який надає органам державної влади, військовому командуванню та військовим адміністраціям додаткові повноваження для забезпечення національної безпеки та оборони. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає його як правовий режим, що допускає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, зокрема права на власність [1].

Разом із тим, навіть в умовах воєнного стану будь-яке втручання в сферу майнових прав особи має здійснюватися відповідно до принципів: законності (наявність нормативного акта, що прямо передбачає можливість втручання); легітимності мети (суспільна необхідність, інтереси оборони, громадського порядку); пропорційності (співмірність втручання до цілей, які воно має досягти); компенсаційності (попереднє або післяфактне повне відшкодування вартості майна).

Конституція України у ч. 3 ст. 41 встановлює, що «...примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності [...] та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості» [2].

Право власності у цивілістичному розумінні — це юридично забезпечена можливість особи володіти, користуватися та розпоряджатися майном на власний розсуд. У період воєнного стану ці правомочності можуть бути обмежені, однак суб'єктивне право не втрачається, а лише тимчасово трансформується. Це означає, що власник зберігає право на відновлення порушеного статусу або на компенсацію шкоди.

Законодавчі гарантії, передбачені як Конституцією, так і Цивільним кодексом України, не дозволяють свавільного втручання у право приватної власності. Навіть примусове вилучення майна, наприклад в умовах мобілізаційних потреб, потребує актів уповноважених органів, офіційної процедури оформлення та документального підтвердження розміру та порядку компенсації [3].

У світлі зобов'язань України за міжнародним правом, насамперед – за Європейською конвенцією з прав людини, право на мирне володіння майном підлягає захисту відповідно до статті 1 Першого протоколу. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово підкреслював, що навіть в умовах надзвичайного становища будь-яке втручання у право власності повинно бути обґрунтованим, необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним поставленій меті.

У справі *Sporrong and Lönnroth v. Sweden* (1982) ЄСПЛ сформулював триумовний тест допустимості втручання у право власності: наявність правової підстави, легітимна мета, справедливий баланс між інтересами суспільства та особи [4]. У справі *Zehentner v. Austria* (2009) Суд наголосив, що навіть законно встановлене втручання, якщо воно є надмірним або непропорційним, становить порушення права на мирне володіння майном [5]. Аналогічна позиція була закріплена у рішенні *Broniowski v. Poland* (2004), в якому Суд визнав, що відсутність ефективного механізму реалізації права власності та компенсації також є порушенням Конвенції [6].

Сучасні події, що розгортаються на території України у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації, обумовили введення на всій території держави правового режиму воєнного стану. Такий режим був запроваджений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 та затверджений відповідним Законом України, що передбачає комплекс надзвичайних заходів, спрямованих на забезпечення обороноздатності, публічної безпеки та захисту територіальної цілісності держави.

Одним із ключових інструментів реалізації повноважень у межах режиму воєнного стану, відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», є право на примусове відчуження майна. Зокрема, держава має можливість примусово відчужувати майно громадян, громадських об'єднань, комунальних установ, а також вилучати майно державних підприємств, установ та господарських об'єднань в інтересах національної оборони та задоволення нагальних державних потреб – за чітко визначеним процедурним порядком та з належним документальним оформленням [1].

Базовий нормативний акт, який детально регулює механізм реалізації зазначених повноважень, є Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [7]. У ньому, зокрема, встановлюються умови, обсяг та способи компенсації вартості майна, що підлягає вилученню або відчуженню, залежно від його форми власності та суб'єкта, якому воно належить.

Так, закон передбачає розмежування правових підходів до компенсації залежно від типу майна: У разі примусового відчуження майна приватної або комунальної власності в умовах воєнного стану, законодавство вимагає попереднього повного відшкодування вартості такого майна. Якщо з об'єктивних причин попереднє відшкодування неможливе, допускається відчуження з наступним повним відшкодуванням у встановленому законом порядку.

У випадках вилучення державного майна, що знаходиться у сфері господарського відання або оперативного управління державних підприємств, господарських об'єднань чи інших суб'єктів державного сектору, відшкодування його вартості не здійснюється.

Отже, чинне законодавство України виходить з презумпції, за якою лише державне майно може бути вилучене без компенсації, у той час як відчуження майна приватної або комунальної форми власності визнається виключно правовою мірою, що допускається лише за наявності публічного інтересу, в умовах воєнного стану, та за умови обов'язкового повного відшкодування – як до, так і після акту примусового відчуження.

Проте на практиці реалізація цих положень ускладнюється низкою чинників: пошкодження або знищення об'єктів нерухомості, втрата доступу до майна у зв'язку з тимчасовою окупацією територій, розміщення об'єктів на лінії фронту або в зоні ведення активних бойових дій. За таких умов традиційні цивільно-правові механізми захисту права власності фактично не діють або втрачають ефективність, що зумовлює потребу у створенні спеціального механізму компенсації збитків та нормативного врегулювання порядку захисту майнових прав фізичних і юридичних осіб в умовах правового режиму воєнного стану.

Таким чином, війна як надзвичайна обставина трансформує класичні підходи до реалізації та захисту права власності, вимагаючи від законодавця запровадження нових правових інструментів, що дозволяють забезпечити баланс між публічним інтересом держави та приватними правами особи.

У практиці національних судів України уже фіксуються справи, пов'язані з обмеженням та відчуженням майна в умовах дії воєнного стану. При цьому, ключовими є питання: чи були дотримані передбачені законом проце-

дури; чи була належним чином здійснена компенсація; чи можна вважати таке втручання обґрунтованим у контексті принципу пропорційності.

Наприклад, постанова Верховного Суду від 14.11.2023 у справі № 905/151/23. Позивач – фізична особа, вимагав компенсації за пошкоджене житло, яке перебуває на тимчасово окупованій території. Суд вказав, що сам факт втрати доступу до майна в умовах воєнного стану не є підставою для компенсації, якщо акт примусового відчуження не був формалізований відповідно до вимог Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна...». Таким чином, суд підтвердив, що відшкодування можливо лише в межах формалізованої процедури, а не внаслідок самого факту втрати.

Постанова Касаційного цивільного суду від 15.12.2022 у справі № 522/4933/22. У цій справі позивач оскаржував дії органу місцевого самоврядування щодо вилучення земельної ділянки під облаштування об'єкту оборони. ВС підкреслив, що будь-яке вилучення приватного майна з публічною метою повинне супроводжуватись ухвалою, актом або іншим правовим документом, а також процедурою компенсації, незалежно від надзвичайного стану.

Таким чином, судова практика підтримує позицію, згідно з якою винятковість правового режиму не скасовує обов'язку дотримання базових засад верховенства права, включаючи обов'язковість компенсації, формальність процедур і законність дій органів влади.

В свою чергу, Конституційний Суд України неодноразово підкреслював неприпустимість свавільного обмеження права власності навіть за умов надзвичайних правових режимів.

У рішенні КСУ від 01.12.2004 № 19-рп/2004 Суд вказав, що «право власності є фундаментальним і не підлягає обмеженню інакше, як на підставі закону і з дотриманням принципу справедливості». У цьому рішенні було наголошено, що навіть законне обмеження права власності не може бути непропорційним або таким, що призводить до фактичного позбавлення права без належної компенсації.

У контексті воєнного стану, актуальним є положення рішення КСУ від 10.02.2000 № 1-рп/2000, де зазначено, що «навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану, обмеження прав і свобод людини не повинні суперечити сутності цих прав».

Отже, з точки зору конституційної юриспруденції, будь-яке примусове втручання у право власності під час воєнного стану має відповідати загальним принципам правової держави – законності, пропорційності та обов'язкової компенсації, незалежно від політичного чи безпекового контексту.

У контексті аналізу механізмів компенсації шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, особливого значення набуває Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947, чинна редакція якої датована 11 березня 2022 року. Документ має назву «Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією російської федерації» [8].

Зазначений Порядок установлює механізм надання грошової компенсації громадянам, житлові об'єкти яких (будинки чи квартири) було пошкоджено або повністю зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації саме воєнного характеру. У пункті 1 документа прямо визначено, що метою є організація процедури визначення обсягу компенсації, а також надання відповідної фінансової допомоги постраждалим.

У пункті 2 Порядку закріплено, що статус постраждалих мають особи, житло яких було пошкоджено або зруй-

новано внаслідок військових дій. Водночас у пункті 3 чітко зазначено, що грошова компенсація виплачується у разі повної руйнації майна, тобто компенсаційний механізм передбачає відповідні бюджетні виплати лише у разі незворотної втрати об'єкта житла. Важливо, що сфера дії Порядку обмежується лише житловими об'єктами – житловими будинками та квартирами, без охоплення іншого майна (нежитлових приміщень, комерційної нерухомості, рухомих речей тощо).

Законодавець, через прийняття цього підзаконного акту, заклав адміністративно-бюджетний механізм компенсації шкоди, що має характер соціальної підтримки, а не цивільно-правового відшкодування у повному обсязі. Інакше кажучи, постраждалим особам виплачується певна сума з державного чи місцевого бюджету як допомога, а не як повна репарація завданої шкоди у розумінні деліктного права.

У цьому зв'язку виникає важлива теоретико-прикладна проблема – розмежування понять «компенсація» та «відшкодування». Компенсація, як правило, надається державою з метою пом'якшення соціально-економічних наслідків втрати майна та не завжди відповідає повній ринковій вартості знищеного об'єкта. Водночас відшкодування шкоди вважається інститутом приватного права і має здійснюватися за рахунок винної сторони. В умовах збройної агресії відповідачем виступає держава-агресор, а стягнення можливе лише за умов наявності міжнародно-правового механізму реалізації такого права.

У контексті міжнародного права, зокрема положень Європейської конвенції з прав людини, стаття 13 гарантує право на ефективний засіб юридичного захисту. У випадках, коли національні органи не забезпечують дотримання цього права, особа може звернутися до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, у справах про знищення чи пошкодження майна внаслідок воєнних дій (Sargsyan v. Azerbaijan, Loizidou v. Turkey), відповідачем визнається держава, яка фактично контролювала територію або була джерелом загрози, що призвела до втрати майна [9].

Для більш масштабного розуміння вирішення досліджуваної теми проведемо порівняльний аналіз із законодавством держав, які пережили збройні конфлікти, на прикладі Хорватії, Грузії та Ізраїлю. Це дозволить краще окреслити напрямки можливої адаптації українського законодавства до міжнародної практики компенсації втрат власності.

Після війни за незалежність (1991-1995рр.) Хорватія зіткнулася з масовим знищенням приватного та державного житла. У відповідь на це держава створила Фонд поновлення Республіки Хорватія, який здійснював відновлення зруйнованих житлових будинків, а також надавав грошову компенсацію за знищене житло.

До ключових елементів хорватської моделі відносимо, те що: компенсація надавалася у повному обсязі на підставі акту експертної оцінки; заявник мав довести причинно-наслідковий зв'язок між військовими діями та втратою майна; було створено централізовану базу даних про пошкоджені об'єкти (урядовий реєстр); передбачено судовий механізм оскарження розміру компенсації.

Хорватський досвід є показовим у контексті поєднання адміністративного і судового захисту, а також державної відповідальності без потреби доведення вини конкретного суб'єкта в межах національної юрисдикції.

Після збройного конфлікту 2008 року Грузія розробила програму компенсації для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), яка базувалася на змішаному принципі: забезпечення житлом або одноразова грошова компенсація.

Ключовими характеристиками грузинського досвіду стало те, що: компенсація надавалася лише ВПО, чия власність залишилась на територіях, що вийшли з-під контролю грузинської влади (Абхазія, Південна Осетія);

механізм не вимагав індивідуального доказу знищення конкретного об'єкта, а діяв на підставі визнаного статусу переміщеної особи; передбачено внесення претензій до міжнародних органів (зокрема ЄСПЛ), з посиланням на порушення прав власності російською федерацією.

Такий досвід може бути адаптований в Україні для осіб, які втратили доступ до майна на тимчасово окупованих територіях, де формалізоване відчуження або фіксація втрат наразі неможливі.

Ізраїль, як держава, що регулярно стикається з воєнними загрозами, запровадила спеціальний механізм державної компенсації за збитки, спричинені терористичними актами або збройними конфліктами. Компенсація здійснюється через Орган з відшкодування шкоди внаслідок військових дій (Tax Authority's Compensation Fund).

До особливостей ізраїльської системи відносимо: фінансування відбувається з централізованого резервного фонду, сформованого з податків; компенсація надається без судового розгляду, на підставі акту уповноваженого оцінювача; виплати охоплюють усі види майна – житло, бізнес, транспорт, обладнання; існує прискорена процедура отримання часткової компенсації ще до завершення оцінки збитків.

Модель Ізраїлю демонструє високу оперативність, охоплення широкого кола об'єктів та довіру до органів виконавчої влади у сфері фіксації і компенсації втрат.

Україна наразі має адміністративну модель часткової компенсації втрат, яка не є повноцінним правовим механізмом відшкодування. Це потребує: законодавчого уточнення підстав та порядку оцінки шкоди, завданої житлу та іншим видам майна; розширення сфери дії Порядку № 947 на інші об'єкти приватної власності; створення окремого механізму відшкодування, який базувався б не лише на бюджетних виплатах, а й на механізмах міжнародної компенсації, зокрема за рахунок активів держави-агресора.

Однак, аналіз зарубіжного досвіду дозволяє зробити низку важливих висновків і сформулювати рекомендації для вдосконалення української системи компенсації втрат власності в умовах воєнного стану.

Розширити сферу компенсації: поточний механізм обмежується лише житловим фондом (Постанова КМУ № 947)]. Доцільно поширити компенсацію на інше майно – комерційне, сільськогосподарське, промислове, транспортне тощо (за прикладом Ізраїлю).

Запровадити гнучкі моделі компенсації: як альтернативу грошовим виплатам – запропонувати безоплатне надання житла, земельних ділянок або податкові пільги (модель Грузії).

Інституалізувати спеціальний компенсаційний фонд, із чіткими джерелами фінансування (національні бюджети, міжнародна допомога, конфісковані активи держави-агресора).

Спрощення процедур: створити єдиний цифровий портал (реєстр) фіксації збитків, доступний для фізичних і юридичних осіб; надати право на часткову компенсацію без повної судової процедури (модель Ізраїлю).

Гарантувати судовий контроль: впровадити можливість оскарження рішень щодо розміру або відмови у компенсації в адміністративному та цивільному порядку.

Таким чином, вивчення успішних моделей інших держав дозволяє адаптувати міжнародний досвід до українських реалій, забезпечивши справедливий, прозорий і дієвий механізм компенсації втрат власності унаслідок збройної агресії.

Узагальнюючи викладене, необхідно зазначити, що чинне законодавство України створює базові умови для реалізації публічного інтересу щодо майна в умовах воєнного стану. Однак реалії сучасної війни потребують системної модернізації правових підходів, зокрема в таких аспектах

Запровадження окремого механізму відшкодування шкоди за знищене чи пошкоджене майно у випадках, коли його відчуження або втрата відбулися неформалізовано, але з очевидним публічним призначенням (наприклад, пошкодження внаслідок розміщення військових об'єктів поряд).

Впровадження цифровізації процедур відчуження/вилучення майна з автоматичним формуванням електронного реєстру рішень, актів та компенсацій. Це дозволить забезпечити прозорість процесу та попередити корупційні ризики.

Розширення норм Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна...» з урахуванням статусу тимчасово окупованих територій та майна, що знаходиться на лінії фронту, включно з відкладеним правом на компенсацію.

Закріплення обов'язку держави створити компенсаційний фонд для покриття втрат власності фізичних і юридичних осіб, спричинених обмеженням доступу до майна або його втратою внаслідок бойових дій, навіть за відсутності формального акту відчуження.

Уніфікація судової практики через надання узагальнюючих роз'яснень Верховним Судом щодо застосування законодавства про воєнний стан у сфері майнових прав.

Висновки. Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати правові засади, практику застосування та проблематику захисту права приватної власності в умовах воєнного стану, а також виявити недоліки чинного законодавства України та окреслити шляхи його вдосконалення.

По-перше, встановлено, що право приватної власності в Україні є фундаментальним конституційним правом, захист якого гарантується як на національному, так і міжнародному рівнях. Його обмеження можливе виключно на підставі закону, з дотриманням принципів законності, пропорційності та за умови попереднього чи наступного повного відшкодування. Навіть в умовах правового режиму воєнного стану держава не позбавляється обов'язку дотримуватися принципів верховенства права, правової визначеності та недопущення свавільного втручання в майнові права особи.

По-друге, констатовано, що українське законодавство містить загальні норми про компенсацію за примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану (зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна...»), однак ці положення залишаються фрагментарними, недостатньо конкретизованими, а їх практична реалізація — ускладненою через відсутність ефективних процедур, чіткого порядку фіксації втрат, цифрових реєстрів, прозорих алгоритмів оцінки збитків і гарантій доступу до компенсації.

По-третє, аналіз судової практики Верховного Суду засвідчив, що національні суди, як правило, виходять з формальної презумпції: компенсація можлива лише у разі наявності відповідного рішення органу державної влади про примусове відчуження чи вилучення майна. У випадках втрати доступу до майна через воєнні дії, окупацію або бойові дії без формалізації процедури вилучення, компенсація, як правило, не признається. Це суперечить логіці захисту власності як абсолютного цивільного права та створює ситуації фактичного правового вакууму.

По-четверте, конституційна юриспруденція України підтверджує, що навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану, обмеження прав власності не може суперечити сутності цих прав. Аналогічно, практика Європейського суду з прав людини визнає втручання у право власності допустимим лише за наявності правової підстави, легітимної мети, дотримання принципу пропорційності та ефективного механізму компенсації.

По-п'яте, порівняльний аналіз законодавства Хорватії, Грузії та Ізраїлю демонструє, що держава, яка зазнає зброй-

ної агресії, повинна впроваджувати гнучкі, багаторівневі, прозорі та адресні механізми компенсації. Ідеться як про грошову допомогу, так і про матеріальні альтернативи (житло, земельні ділянки, податкові пільги), а також про формування компенсаційних фондів із залученням зовнішніх джерел – включно з конфіскованими активами держави-агресора.

У підсумку, для належного функціонування механізмів захисту права приватної власності в Україні в умовах воєнного стану необхідно:

Розширити законодавче регулювання – включити положення про компенсацію втрат майна внаслідок бойових дій, окупації, мінування, знищення без формального акту відчуження.

Цифровізувати процедури фіксації та оцінки шкоди – створити національний реєстр втраченого чи зруйнова-

ного майна.

Розширити сферу дії адміністративних механізмів компенсації (зокрема Постанови КМУ № 947) на всі види майна, а не лише житло.

Інституалізувати компенсаційний фонд, джерелом якого можуть бути державні бюджети, міжнародна допомога, репарації або заморожені активи держави-агресора.

Уніфікувати судову практику через правові позиції Верховного Суду, які б гарантували захист навіть у разі відсутності формалізованого вилучення.

Таким чином, реформування підходів до захисту права власності в умовах воєнного стану має стати пріоритетним напрямом правової політики України, що забезпечить дотримання конституційних гарантій, правової визначеності та міжнародних стандартів у сфері прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>
3. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
4. Sporrang and Lönnroth v. Sweden, ECHR, Judgment of 23 September 1982, Series A no. 52. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580>.
5. Zehentner v. Austria, ECHR, Judgment of 16 July 2009, no. 20082/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-1393>
6. Broniowski v. Poland, ECHR, Judgment of 22 June 2004, no. 31443/96. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61828>
7. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>
8. Кабінет Міністрів України: Постанова від 18 грудня 2013 р. № 947 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF#Text>
9. Sargsyan v. Azerbaijan, Loizidou v. Turkey no. 40167/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-155662>